

Молода українська вода
Прибуває до нас, як надія! [2, с. 29].

У цьому, безперечно, одному з кращих творів В. Женченка, йдеться про відродження і утвердження духовних сил народу, поет співає осанну його духовній величі, він наснажує нас надією на те, що хоч і повишиналися з нашої землі і там, і тут «мухомори», «молода українська вода набирає цілющої сили!». Вона нездоланна. А тому воскресіння гряде!

У кращій своїй частині громадянська лірика В. Женченка — помітне і цікаве явище сучасної української літератури. Вона чекає серйозних і ґрунтовних досліджень.

Список використаних джерел:

1. Женченко В. Зневаж, свій страх : поезії / В. Женченко. — К. : Укр. письменник, Вир, 1997. — 125 с.
2. Женченко В. Живу!.. : поезія. / В. Женченко. — К. : Жнець, 2006. — 199 с.
3. Мойсієнко А. Два крила творчості Віктора Женченка / А. Мойсієнко // Женченко В. Живу!.. : поезія. — К. : Жнець, 2006. — С. 5-8.
4. Щириця П. Учителю "Вірую" / П. Щириця // Літ. Україна. — 2009. — 31 груд.

Peculiarities of social lyrics poetry by V. Zhenchenko are defined in the article, national and patriotic motives are analyzed in his poetry.

Key words: poetry, poet, lyrics, poem.

Отримано: 23.08.2011 р.

УДК 378.016:821.161.2-94

О. А. Рарицький

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЗАУВАГИ ДО ВИВЧЕННЯ КОЗАЦЬКОГО ЛІТОПИСАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У дослідженні пропонуються методичні рекомендації щодо вивчення козацького літописання на заняттях з історії української літератури студентами-першокурсниками філологічних факультетів, подається орієнтовний план його проведення та рекомендована література.

Ключові слова: літописи, практичне заняття, літературний процес.

Із літописними оповіданнями студенти-першокурсники текстually знайомляться на практичних заняттях, коли вивчають „Повість временних літ”, інші літописи киеворуської доби. Характерно, що традиція літописання не переривається й у наступні століття, а особливо бурхливого розвитку досягає у період визвольних змагань українського народу проти польської шляхти у 1648-1957 роках та в наступні часи. „Пізніше, за часу Хмельниччини, — зазначає Іван Огієнко, — в XVII та потім в XVIII віці у нас іде низка цікавих літописів Самовидця, Сафоновича, Густинський літо-

пис, Супрасльський, Величка (1690-1728), Грабянки (пом. 1737 р.), Лизогуба, Стеф. Лукомського і інших” [9, с. 98].

Визначаючи важливість обговорюваної теми, український учений-методист Ф. Поліщук слушно радить виконати такі завдання: „Виробити у студентів уявлення про літопис як високохудожній і різнобічний за своєю тематикою літературний твір, що був одним з важливих джерел патріотичних мотивів, яскравих історичних сюжетів і образів з вітчизняного минулого” [11, с. 141].

Перебіг практичного заняття за темою „Козацькі літописи” пропонуємо проводити згідно такого плану:

1. Відтворення у козацьких літописах конкретних історичних подій.
2. Автори літописів, їхній політичний світогляд.
3. Джерела літописів Самовидця, Григорія Грабянки, Самійла Величка.
4. Образ Богдана Хмельницького у літописах.
5. Стильові особливості літописів.
6. “Історія Русів”: проблема авторства.

При підготовці до практичного заняття студентам рекомендується прочитати літописні оповідання, законспектувати їхній зміст у читачькому щоденнику, відзначити ключові цитати, опрацювати основну та додаткову літературу.

Пропонуємо орієнтовну схему, яка допоможе студенту у підготовці до практичного заняття зацентуватися на основних моментах проблеми, що розглядається.

Найважливішими творами з часів козаччини, що до нас дійшли, є літописи Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка та ін. Вони є цінними пам'ятками української прози XVII ст. і сприймаються одночасно як історико-художні та літературні твори.

Першим за часом появи вважають літопис Самовидця. Твір дійшов до нас анонімно і вперше був надрукований за сприянням О. Бодяньського у Москві в 1846 р. під назвою „Летопись Самовидца о войнах Богдана Хмельницкого и междуособиях, бывших в Малой России по его смерти. Доведено продолжателями до 1734 года”. Наступне видання вийшло друком у Києві в 1878 р. зі вступною статтею О. Левицького. Із досліджень учених відомо, що літопис писався тривалий час. У ньому різнобічно відтворена епоха Б. Хмельницького у хронологічних межах з 1648 по 1702 р. Так міг писати очевидець тих подій, людина, що брала безпосередню участь у повстанні. А саме це дало підстави письменникові П. Кулішу назвати твір літописом Самовидця. Автор був людиною високоосвіченою, справжнім інтелектуалом, знався на військовій справі, орієнтувався у політичній обстановці і мав неабиякий літературний хист. Дослідники висувають обережне припущення, що ймовірно автором літопису міг бути генеральний підскарбій війська Б. Хмельницького Роман Ракушка-Романовський, який володів такими якостями. У літописі Самовидця після короткого вступу про події до 1648 р. детально описано епоху Хмельницького. Кінцева його частина — стислий огляд історії України.

Інший літопис належить перу гадяцького полковника Г. Грабянки, надрукований під назвою „Дѣйствія презѣльной и от начала поляков крвавшой небывалой брани Богдана Хмельницкого... с поляки”. Відомостей про письменника майже не збереглося. Відомо лише, що Грабянка був козаком гадяцького полку, згодом обозним, осавулою, полковим суддею, а з часом гадяцьким полковником. У 1734 р. брав участь у турецькій війні за Крим, де й загинув.

Автор, торкаючись у літописі визначних подій визвольної війни, вдається до детального зображення переможних битв — Жовтоводської, Корсунської, Пилявської, акцентуючи військовий талант Хмельницького. Письменник схвально відгукується про наслідки переяславських угод, що зближує його твір із літописом Самовидця. Однак за обсягом літопис Грабянки значно ширший від попереднього твору.

Літопис С. Величка — найбільший історичний твір доби козаччини. Зберігся він в оригіналі і вперше був надрукований у Києві в 1848-1855 рр. під назвою „Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке”. Складався він із 4-х томів і супроводжувався в оригіналі 10-ма портретами гетьманів.

Відомо, що С. Величко народився в 1670 р. Здобув ґрунтовну освіту, володів кількома іноземними мовами. З 1690 р. служив канцеляристом при дворі генерального писаря В. Кочубея, брав участь у війні зі шведами. З 1705 р. був писарем у генеральній канцелярії війська Запорізького. Вийшовши у відставку, жив у маєтку Кочубея на Полтавщині, де й помер близько 1728 р.

Свій літопис С. Величко писав у рідному селі Жуки на Полтавщині, але власноруч створив лише перший том, згодом осліп і решту тексту додиктовував своїм учням. Твір автор обмежує 1648-1720 рр., при цьому основну увагу акцентує навколо подій визвольної війни 1648-1654 рр. Центральною у творі є постать Б. Хмельницького, окрім того, автор змальовує П. Сагайдачного, І. Сірка, П. Дорошенка, засуджує гетьмансько-старшинські чвари в особі козацької верхівки — Тетері, Самойловича, Брюховецького, Ю. Хмельницького, Сулими, Виговського. У літописі присутні барокові образи, властиві тогочасній літературі, які несуть вагоме смислове навантаження — знищення козацької держави, нівеляцію культурно-духовних надбань нащадків, здобутих у попередні віки.

Джерелами до написання літописів послужили усна народна творчість, розповіді очевидців, історичні трактати. На відміну від Самовидця, Грабянка використовує такі літературні джерела, як „Синопис”, попередні літописи, німецькі та польські хроніки. С. Величку до свого твору вдалося залучити історичний трактат „Wojna domowa” С. Твардовського, твори італійського письменника Торквато Тассо. Проте головним джерелом літопису був щоденник секретаря Б. Хмельницького Самійла Зорки.

Оскільки події у літописах фокусуються навколо визвольної війни 1648-1657 рр., то, безперечно, основним образом у творі є Б. Хмельницький — мудрий гетьман, відважний полководець, великий патріот своєї держави. Використавши цитати із творів, студенти характеризують його, виділяючи властиві гетьманові риси.

Про художні особливості творів студенти розповідають, використовувши тексти літописних оповідань, поміщених у посібнику. Викладачеві варто наголосити на тому, що стиль, мова, манера оповіді свідчать про високий мистецький хист авторів.

Літописна доба XVII ст. остаточно не буде висвітлена без характеристики ще однієї важливої пам'ятки того часу — „Історії Русів”. Зазначений твір — це історично справедливий погляд на минуле українського народу з позицій національної справедливості. Твір написаний в умовах глибокої національної кризи і відображає палкий патріотизм його автора. Події, описані в ньому, розпочинаються розповідями з часів сина Яфета біблійного Ноя і завершуються II половиною XVIII ст.

Основна увага акцентується на втраті Україною національної ідентичності — знищенням російським самодержавством в особі царя Петра I могутньої донедавна козацької держави і перетворення її у свій сировинний придаток — Малоросію.

Не погоджуючись із історичною несправедливістю на основі багатьох джерел, автор по-науковому доводить, що Київська Русь — першооснова українського народу. Таким чином, заперечується думка російських шовіністів про те, що Україна як етнічна територія сформувалася у XIV-XVI ст. Свідченням сказаного є те, що Україна як спадкоємниця Русі займає усю її колишню територію, а до складу Росії увійшла лише незначна її частина — Новгородське князівство.

У своєму творі автор вдається до справедливої характеристики образів Б.Хмельницького, І. Мазепи, П. Орлика, П. Полуботка на тлі української Руїни.

Стає зрозумілим, чому досі не з'ясоване питання авторства „Історії Русів”. Письменник ставив собі за мету об'єктивно висвітлити історичну обстановку і донести її до свого народу. Оприлюднення імені коштувало б йому життя. Тому воно й досі губиться у здогадках.

Перші ймовірні припущення стосувалися Г. Кониського, українського культурного і освітнього діяча, поета і філософа. Проте аргументів вважати його автором згодом виявилось замало і вчені схильні були припускати, що це міг бути український письменник Григорій Полетика. Згодом з'явилися думки дослідників, що автором літопису був син Г. Полетики Василь. Його епістолярій засвідчує про збір фактів з історії України, на основі яких він описав власну інтерпретацію тогочасних подій. Є й інші припущення щодо авторства „Історії Русів”.

На сьогодні вже зрозуміло — ніхто із згаданих письменників не був автором „Історії Русів”. У результаті багатьох пошуків і вивчення тексту твору сучасні вчені вималювали його збірний образ. Жив він у II половині XVIII ст., навчався в Києво-Могилянській академії саме у той період, коли книжна українська мова втрачала свої засади; можливо, продовжував навчання у Росії. Вірогідно, проживав на Чернігівщині, належав до козацької старшини, мав широкий політичний світогляд і відзначався глибоким патріотизмом. Свій твір написав з метою повернути українцям історичну правду.

Аналізуючи твір, студенти зіставляють його із попередніми літописними оповіданнями, дають оцінку подіям, описаним у творі.

Літописи мали значний вплив на формування нової та новітньої української літератури. Їхні сюжети та образи використовували у своїй творчості Т. Шевченко, П. Куліш, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Леся Українка, З. Тулуб, О. Довженко, І. Ле, П. Панч, П. Загребельний та ін.

Розглянувши основні пункти плану практичного заняття, спільно зі студентами підходимо до загального висновку, сутність якого полягає в осмисленні ролі та значенні козацького літописання, його впливу на подальший літературний процес тощо.

Список використаних джерел:

1. Білецький О. Козацькі літописи / О. Білецький // Зібрання праць : у 5-ти т. — Т. 1. — К., 1965. — С. 354-356.
2. Береза І. Етичні ідеали Самовидця / І. Береза // Слово і час. — 1994. — № 4-5. — С. 10-15.
3. Возняк М. Історія української літератури : у 2-х кн. / М. Возняк. — Л., 1994. — Кн. 2. — С. 385-401.
4. Грицай М. Давня українська проза / М. Грицай. — К., 1978. — 416 с.
5. Історія Русів. — К., 1991. — 318 с.
6. Літопис Самовидця. — К., 1971. — 208 с.
7. Луценко Ю. Літопис Григорія Грабянки як твір барокової історіографічної прози / Ю. Луценко // Рад. літературознавство. — 1989. — № 9. — С. 46-52.
8. Марченко М. Українські літописи і хроніки XVII-XVIII ст. / М. Марченко // Матеріали до вивчення історії української літератури. — Т. 1 — С. 404-417.
9. Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Українська культура / І. Огієнко. — К. : Наша культура і наука, 2001. — 342 с.
10. Полек В. Історія української літератури X-XVIII ст. — К., 1994. — 144 с.
11. Поліщук Ф. Український фольклор. Давня українська література. Практичні заняття: навч. посібник / Ф. Поліщук. — К., 1991. — 190 с.
12. Соболев В. Епоха та її герої в літописі Самійла Величка / В. Соболев // Слово і час. — 1995. — № 1. — С. 5-12.
13. Степанишин Б. Давня українська література в школі / Б. Степанишин. — К., 2000. — С. 334-335.

In the researds work the methodological recommendation about studying of Cossack Chronicles on the lessons of Ukrainian literature by first-year students of philological departments are suggested, the tentative plan and recommended list of literature foe its implementation is also given.

Key words: chronicles, practical lessons, literary process.

Отримано: 20.06.2011 р.